

MAIJA KREKLE

Kas kopīgs Rainim ar Sudrabkalnu? Atceroties ne tikai to, ka viņi abi bija dzejnieki? Gan viens, gan otrs – tikai katrs savā laikā – uz rokām nēsājuši vienu un to pašu sievieti. Rainim viņa bija mazā Rūtiņa, tēvišķīgā maigumā viņš nevainīgi rotaļājās ar šo talantīgo meiteni, kas savos septiņpadsmit gados bija izcila viņa dzejas deklamētāja revolucionārās sapulcēs. Sudrabkalnam viņa bija vienīgā mīļotā, bezgala ilgotā, iegūtā un pazaudētā. Biruta Mirdzošā, Biruta Zvaigžņainā, Biruta Brīnišķīgā... Biruta Skujeniece.

Mazs intermeco tavā mūžā

Viņas zeltainie mati, lielās zilās acis un to caururbjošais skatiens, izteiksmīgais profils, nelielais, bet brīnišķīgais augums, dzidram zvanam līdzīgā balss apbūra daudzus. Birutas šarmam nebija robežu. Katrs, kas viņā dziļāk ieskatījās, iemīlējās šajā neparastajā sievietē. Skujenieces skatuves partneri, dzejnieki, mākslinieki, studenti – tik daudzi ilgojās pēc viņas. Viens no šiem studentiem bija Gangnuss, vēlākais slavenā krievu dzejnieka Jevgeņija Jevtušenko vectētiņš. Skatuves partneris Pāvils Gruzna, kas bija arī bankas ierēdnis un vienlaikus rakstnieks, savā autobiogrāfiskajā romānā apgalvo, ka Biruta bijusi viņā iemīlējusies un gribējusi dāvēt viņam savu nevainību, bet, tā kā viņš diezgan bieži jaut faktus, tad varam pieņemt, ka arī šeit viņš būs alofies. Rakstnieks Kārlis Ieviņš Birutas mūžā ir romanti-

ka epizode, aktieris Kārlis Hamsters vairākus gadus ir viņas dzīves un mākslas līdzgaitnieks, Biruta atstājusi pēdas mākslinieka Valdemāra Tones dzīvē.

Tomēr galvenie viņas dzīves lugas varoņi ir Rainis, vīrs Jānis Dambekalns un Jānis Sudrabkalns.

Lēnprātīgus, sirsnīgus un maigus vīriešus viņa necieš ne acu galā.

Šie ir tieši tādi. Gandrīz visi citi arī. Tāpēc Biruta viskaislīgāk nododas darbam – savai mākslai. Tur viņai ir jācīnās, jāuzvar vai nu ar sava talanta spēku, vai prasmīgi vītajām intrigām. Nemiers un vētra ir viņas stihija. Un tāda viņa ir kopš dzimšanas.

Kādam citam būtu pieticis ar to, ka viņš piedzimst slavenā ģimenē. Birutas Skujenieces dzimta patiešām ir izcila. Viņas mātes Luizes Skujenieces, dzimušas Alunānes, brāļi ir latviešu teātra tēvs Ādolfs Alunāns un kom-

Biruta Skujeniece
20. gados.

ponists Nikolajs Alunāns, bet tēvabrāļi – latviešu dzejas pamatlicējs Juris Alunāns un pirmais latviešu grāmatizdevējs Indriķis Alunāns... Birutas tēvs ir dzejnieks un žurnālists, kādu laiku arī policijas ierēdnis Edvarts Skujeniece, kura slavenākais pseidonīms ir Vensku Edvarts. No Luizes un Edvarta četriem bērniem Biruta un par viņu pāris gadus vecākais brālis Marģers (kas bijis gan Latvijas Tautas padomes vicepriekšsēdētājs, gan Ministru prezidents) nemirst savā nāvē – Birutas mūžu pārtrauc neļēdzīga dzelzceļa katastrofa, bet Marģeru Skujenieku pēc padomju okupācijas apcietina, deportē uz Lubjankas cietumu Maskavā un tur arī nošauj.

Ar pirmo elpas vilcienu

Tas būs vēlāk, bet 1888. gada 21. septembra saulainajā rītā divgadīgais brālis – un ne tikai viņš vien –

Jelgavā, Katoļu ielas namā, kur pie savas ģimenes uzturējās topošā māte, izdzirdēja jaundzimušās skaļo kliegšanu. Mazā meitene, šķiet, bija neapmierināta ar sevi un visu pasauli. Un nemiera gars viņa būs visu mūžu.

Meitene ir strauja un nevaldāma, neklausīga un pārgalvīga. Mātei, kuras dzīvi grauž vīra dienesta nepatīkšanas, kuru dēļ viņš pat apcietināts, jāķeras pie siksnas, lai tiktu ar Birutu galā. Bet tas nelīdz. Kad tēvs ir laimīgi ticis no cietuma ārā, viņš piecgadīgo meitu nodod skolā, lai tur viņa daudzmaz rimtos. Skujenieks ar savu draugu skolotāju ir norunājis, ka tas būs tikai par jokam, lai mazā nobistas. Bet Biruta nenobistas vis – apgūst mācību vielu tikpat labi kā lielās meitenes un skolu pamest netaisās. Tikai turp viņa dodas nevis pa ielu, bet pāri kaimiņu žogiem...

Skujenieku nelaimes nebeidzas. 1897. gada pavasarī,

nokļuvis kārtējās grūtībās, Vensku Edvarts beidz dzīvi pašnāvībā. Četru bērnu ģimene paliek bez apgādnieka. Luize Skujeniece no mājsaimnieces kļūst par latviešu teātra recenzenti, mazā skaistule Biruta sāk piedalīties tēvoča Ādolda teātra izrādēs. Vēlāk viņas ceļš ved uz Rīgas Latviešu teātri. Sešpadsmit gadu vecumā meitene jau spēlē lielas un skaistas lomas. Ja māte nepalīdzētu mācībās, meitene paliktu bez izglītības – tā viņu ir pārņēmis teātra gars, nekas cits vairs neliekas svarīgs. Ārkārtīgi populāra viņa kļūst 1905. gada revolūcijas laikā, deklamējot Raiņa un Aspazijas dzejas. Reti kurš iedomājas, ka slavenajai aktrisei, revolucionārās jaunatnes elkam, ir tikko 17 gadu... Rainim un Aspazijai gan viņa ir mazā māsiņa, meitiņa, Rūtiņa. Abi dzejnieki pieķeras Birutai, arī viņa ir lepna, ka var būt tuvs draugs šiem lielajiem gariem. Viņi klaiņo gar jūru, sarunājas, Biruta ar savu liksmo,

nepakļāvīgo garu iepriecina daudzcietušos četrdesmitgadniekus. Maigas un sirsnīgas jūtas jaunā meitene raisa Rainī, Aspazija ir kā mīla vecākā māsa. Šī draudzība saglabājas visu mūžu. Birutiņa ir pārāk gudra, lai to izjauktu ar neapdomīgu soli un ricību. Tieši otrādi – viņa prasa padomu, uzklausa, dalās savās jūtās un domās.

Kaprīza, trauksmaina, eņģeliska...

1907. gadā Biruta dodas uz Maskavu apgūt teātra mākslu arī teorētiski, prakse viņai ir milzīga. Pēc gada viņai iegribas spēlēt sievas un mātes lomu. Tik daudz aplidotā un apjūsmotā aktrise 20 gadu vecumā kļūst par jaunā jurista Jāņa Dambekalna sievu un jau pēc gada lūdz savu lielo draugu Raini kļūt par viņas mazā Rainīša krusttēvu. Diemžēl Biruta nav pārāk maiga un mīloša māte, dēlēna činkstēšana viņu kaitina, mazais aizņem

Birutas šarmam nebija robežu. Katrs, kas viņā dziļāk ieskatījās, iemilējās šajā neparastajā sievietē.

pārāk daudz dārgā laika, kas vajadzīgs mākslai un jaunu iespaidu gūšanai. Tāpat vīra ilgās pēc intīmās tuvības viņu apvaino, jo Birutai jātaupās savai mākslai, viņai vajadzīgs miers un atpūta... Grūti lasīt Birutas dienasgrāmatu, tajā viņa parādās ne no labākās puses. Kolēģu aprunāšana, sevis izcelšana, nievīgā attieksme pret vīru un bērnu, intrigas... Var jau būt, ka aktrisei vajag kaut kur norakstīt visu ļauno un sīko no sevis, lai liela un diža nostātos uz skatuves. Dienasgrāmatā viņa var būt

kaprīza un neapmierināta, jo tā galu galā ir pašai domāta, ne citiem lasīšanai.

Mierīgā un pilsoniskā dzīve nedod apmierinājumu. Teātrī Biruta sabojā attiecības ar kolēģiem, iedomādamās, ka tikai viņai ir tiesības uz galvenajām lomām sava drauga Raiņa lūgās. Kas atliek? Jādodas projām! Pametusi ģimeni savas mātes aprūpē, Biruta dodas uz Berlīni pilnveidoties. Kara gados viņas dzīve rit Maskavā. Skaistā, eņģeliski zeltmatainā aktrise ir kā sapņu tēls daudzajiem kara nomāktajiem un no dzimtenes šķirtajiem latviešiem, kas klausās viņas lasīto dzeju. Kādā koncertā viņu ierauga tikko no frontes ieradies pulka feldšeris, kas privātajā dzīvē reiz bija dzejnieks Jānis Sudrabkalns. Nogurušais cilvēks dzird šīs dievišķās būtnes runātās vārsmas – tās ir viņa dzejas par pavasari. Aktrise sudrabaini dzidrā balsī runā tā, it kā izteiktu pašas domas un jūtas.

Pēc šīs balss un šā brīnišķā skaistuma dzejnieks ilgojas frontē, klausoties ievainoto vaidos un mirēju gārdzienu. Pēc kara viņiem būs lemts satikties. Un viņam būs mokpilnā laime milēt, šķietami gūt pretmīlu un pēc tam tikt atstumtam.

"Es milu jūs tik bezgalīgi..."

Pagaidām Biruta ir kopā ar savu kolēģi, diloņslimo Kārli Hamsteru. Viņš ir pavadījis Birutu studiju braucienos un arī mājupceļā. Latvijā aktrisi gaida ģimene, dēlam jau desmit gadu, viņš vairs nav činkstīgais mazulis, bet saprātīgs zēns, kam drīz vien uzticēs milas un arī pavisam lietišķu vēstulišu piegādi adresātam. Tomēr pirmo laiku dzimtenē Biruta Skujeniece un Kārlis Hamsters dzīvo kopā. Viņa turpina rīkot deklamāciju vakarus un vada Raiņa kluba dramatisko sekciju. Skujenieces repertuārā ir arī Jāņa Sudrabkalna dzeja. Lai iepazītos ar dzejnieku tuvāk, viņa uzaicina šo cilvēku, par kura jūtām vēl neko nezina, uz savu un Hamstera dzīvokli. Sudrabkalns tur bieži viesojas, sāpīgi izjūzdams saldās moka, ka mīļotā sieviete pieder citam. Viņam nekas nepienākas. Visu dzīvi tā ir bijis. Pat mātes mīlestību viņam atņēma. Mazais Arvīds (Sudrabkalna īstais vārds ir Arvīds Peine) tikai nepilnus divus gadus var baudīt viņas glāstus un rūpes, jaunākā brāļa Kārļa piedzimšana liek abu bērnu jaunajai mātei Annai Peinei aiziet no dzīves. Ģimene izjūk. Mazo brāli paņēma mātes radi, Arvīds paliek tēvam, bijušajam skolotājam un tagadējam krodzniekam. Krogu zēns ienīst no visas sirds, jo tas viņam atņēma tēvu – vienīgo mīlo cilvēku, kurš atpūtas brīžos spēlēja klavieres vai lasa grāmatas. Es jau tikai tēva klavierspēli aizmiegot var baudīt vienlaidīgu, biklais puisēns. Dažreiz te muzicē Emīls Dārziņš, kurš viesojas Piebalgā un apmeklē Zelta krogu, kuru reiz rentējis viņa tēvs.

Jānis Sudrabkalns 20. gados.

Piecpadsmit gadu vecumā zēns publicē savu pirmo dzejoļu pilnīgi viens, jo nomirst arī tēvs. Ar brāli viņam nav sakaru, reiz šis palaidnīgais zaglis atradīs galu kādā renstelē. Arvīda stihija ir literatūra, māksla, teātris. Kopš 1912. gada viņš savus dzejoļus paraksta kā Jānis Sudrabkalns. Ģimnāziju nebeidzis, viņš pelna naudu, rakstīdams recenzijas un kritikas. Starp citu, arī par Birutu Skujenieci Saulcerītes lomā. Un tad ir karš, kas divdesmitgadīgo romantisko un šķīsto jaunekli iemet visnetīrākajā dzīves prozā – pēc kursu beigšanas viņš kļūst par kara feldšeri. Pat dzert viņš nav iemācījies, sev pienākošos spirta devu atdod draugiem.

Pēc kara kopā ar citiem latviešu rakstniekiem Sudrabkalns dien Armijas virs-

pavēlnieka štāba informācijas nodaļā, kas atrodas Elizabetes un Valdemāra ielas stūrī. No šejienes paveras skaists skats virs Rīgas koku galotnēm, te iemilējies dzejnieks raksta savas dzejas un dzejiskās vēstules. Dzīvē viņš ir kautrīgs cilvēks, kas stostās, kontaktēšanās ar cilvēkiem Sudrabkalnam vienmēr ir sagādājusi grūtības. Pavisam kas cits ir vēstules. Tur viņš var parādīt visu savu jūtu dziļumu, kas ietērpts brīnišķos vārdos. Viņš jau dzīvo nevis īstenībā, bet iztēlē, ne jau reālā dzīvē ir veidojusi viņa garīgo satvaru, bet gan literatūrā. Un var jau būt, ka lielās, iedvesmojošās jūtas viņš pats izdomā, pats tās uzkurina no viena Birutas skata, vārda, rokas spiediena. Viņš jau nepazīst Birutu – cilvēku, viņa tam ir zvaigzne pie debesīm... Dzejnieka jūtas ir tik astrālas, ka viņam ilgu

laiku pilnīgi pietiek ar to, ka viņš tikai raksta vēstules, bet nekad tās nenodod adresātei. Tomēr pienāk diena, kad viņš savas jūtas vairs nespēj noturēt pie sevis. Sudrabkalns nosūta aktrisei vēstuli, kurā starp citām ir arī šādas rindas: "Es milu jūs tik bezgalīgi, ka patiešām es nevaru nelūgties pēc draudzības, pēc žēlastības. Piedodiet man." Biruta viņam atbild, ka sen jau jutusi viņa klusus milas skatus, viņai ir patīkamas šīs jūtas, bet viņa vēlas, lai dzejnieks caur šo mīlu veiktu lielus darbus. Viņa grib būt tālā mīļotā, mūza, iedvesmotāja. Šad tad viņi satiekas sabiedrībā, kādu reizi pat sēž vienā teātra ložā, un nejauša Birutas matu sprogas pieskaršanās dzejnieka vaigam ir liels mirklis viņa dzīvē. Savas ilgās, alkas pēc mīļotās sievietes pieskāriena, sapņus par viņas viesošanos dzejnieka mājā, kad abi varēs skatīties uz kokiem aiz loga un klausīties uguns šņākšanu krāsni – to visu viņš ieliek vēstulēs. Un arī dzejā – top dzejoļu cikls Klodijai, vienlaikus bīstoties, vai mīļotajai neradīsies nepatīkšanas. Birutai tas tikai glaimo.

Kad sapnis irst

Pamazām viņa dāvā dzejniekam arī ko vairāk – kādu tikšanos, kādu skūpstu, kādu laimes pēcpusdieni Sudrabkalna istabiņā. Varbūt viņa kādu brīdi patiesi iemīl nelaimīgo dzejnieku, varbūt pat ilgojas pēc šiem tikšanās brīžiem. Grūti pretoties tiem brīnišķīgiem vārdiem, tai pielūgšmei, ko sniedz iemilējies Sudrabkalns: "Man liekas, ka mana galva gulētu atkal Jūsu klēpī, tik bezgala tīkami ir domāt par to. Jūs – tāda maziņa, dzidra, ziedainviēgla un tik varena. (...) Un tad es paceļtu galvu uz augšu un ieraugu mirdzam jūsu brīnišķīgās, jūsu teiksmainās acis. Es redzu debesīgo gaismu, kas izspuldz no tām pāri laikam un telpai." Vienu isu brīdi viņi ir uz Tu, uz dzejnieka galda stāv Birutas pūdertrauciņš, viņš priecājas par to, ka Biruta viņu saprot un

pazīst – neviens cilvēks viņa vientuļajā dzīvē to nav spējis. "Es palieku arvien nemierīgāks – Tu, Biruta Dievišķā, valdi pār dvēseli un miesu. Es domāju, domāju par mirzuma pilnajām acīm, par baltajām cakām, par Taviem krūšu baložiem, par Tevi – Mūžīgā."

Tomēr Biruta nav Mūžīgā, bet Mainīgā... Viņas vīrs Jānis Dambekalns ir kļuvis par Rīgas policijas prefektu un tagad ir ļoti nodrošināts cilvēks. Viņš var Birutai sagādāt piemērotus dzīves apstākļus, kādus nespēj dot ne diloņslimais Hamsters, ne nepraktiskais dzejnieks. "Mana vien Tu neesi bijusi nekad," skumji atzīst Sudrabkalns greisirdības mirklī. Apvainojumi un lūgums piedot, gaviļpilna mīlestība un sāpīgas ilgas – no laimes pārplūšanas līdz izmisuma mokām svārstās dzejnieka sirds. Biruta jau labprāt gribētu piederēt tikai viņam, jo dzejnieka mila ceļ pāri ikdienībai, bet vīru viņa pamest

"Mana vien Tu neesi bijusi nekad," skumji atzīst Sudrabkalns greisirdības mirklī.

nevarot, jo ir šā labā un cēlā cilvēka garīgais balsts. Ne jau kā vīrietis tas viņu saista, bet kā cilvēks, kā viņas bērna tēvs. Un bieži vien viņa pazūd sava vīra mājās, lai atpūstos, lai rastu spēku darbam, kas viņai dzīvē svarīgāks par visu. Virieši nāk un iet, bet darbs – māksla – paliek...

Sudrabkalns ar katru dienu vairāk saprot, ka viss beidzas. Viņa laimes gads aiziet mūžībā. Skumjas un rezignētas rindas arvien biežāk ieskanas viņa vēstulēs.

"Es esmu maza intermezzo tavā dzīvē, maza dziesmiņa, kuru tu neizdudini varbūt pat līdz galam un aizmirsti atkal."

"Es gribu iemācīties Tevi mīlēt bez vārdiem un glāstiem. Bet tad man jāaizbrauc projām – kur Tevis nav. Es mēģināšu."

1920. gada Ziemassvētku priekšvakarā Biruta pieliek punktu viņu mīlestībai:

"Es neesmu vairs Tava. Es vairs nebūšu Tava. (..) Un es gribu tev teikt: mīla ir tavs spēks. Neej ienaidā. Tas ir Tavs nespēks. (..) Es mīlu Tevi vēl arvien. Bet es negribu būt kopā ar Tevi. Tas tādēļ, ka Tu arvien man pārmet: drīz manu pagātņi, drīz manu tagadni, drīz manu nākotni! (..) Es esmu šeit mājā. (..) Vai man būtu vajadzējis ciest trūkumu un pārmērīgu, man nepiemērotu darbu – tikai tādēļ vien, ka esmu reiz no šīm mājām aizgājusi? Un es neko vairāk neteikšu."

Kaut ko jau viņa pasaka, abiem koncertā vai operā nejausi satiekoties vai apmaiņoties vēstulēm. Biruta mudina dzejnieku tikt pāri sāpēm un rakstīt, viņai par to būtu liels prieks. Sudrabkalns arī

klausa viņu, ne tikai draugus, kas, labu gribēdami, arvien biežāk aicina uz kopīgu iedzēršanu. Viens aiz otra parādās viņa izcilie dzeju krājumi, smalkās un gudrās recenzijas par teātri, mūziku, mākslu.

Biruta nodibina pati savu – Intīmo teātri, pēc tā izputēšanas izdod savu vienīgo dzejoļu krājumu "Staru spārni pār dūmainu upurtrauku", vēlāk iestājas Mākslas akadēmijā, kur mācās glezniecību, pēc tam tēlniecību. Viņa vēl arvien ir jauna, skaista, iekārojama.

1931. gada 8. augusta vakarā, kopā ar māsu braucot no simfoniskā koncerta, Biruta Skujeniece iet bojā vilciena katastrofā.

Jānis Sudrabkalns dziļā vecumā pats brīnīsies, ka reiz spējis tā mīlēt, ka varējis nosviest mīlotajai pie kājām visu savu dzīvi – pirmo un vienīgo reizi mūžā. Toreiz, kad viņš vēl nebija baīlu māksls sirmgalvis, bet viens no izcilākajiem latviešu dzejniekiem. **MV**